

אגדת החתול הגדולה

קארל צ'אפק. איורים: יוזף צ'אפק. מצ'כית: רות בונדי. גוונים. 72 עמודים.

מאת יחיעם פדן

קארל צ'אפק נודע עוד בחייו הקצרים (1890-1938) כמספר מופלא וכמחזאי שסיפר על מכונה אנושית וטבע את המונח "רובוט". סיפוריו הקצרים, "מהכיס הראשון והשני" ועוד, תורגמו שוב ושוב לעברית, וכן תורגמו ניסיונותיו בתחום הרומן – "סופו האומלל של הורדובאל", "המלחמה בסלמנדרות". בקובץ בהוצאת כרמי ונאור תורגם רומן קטוע שלא זכה להשלים, ובו אדם חסר השכלה מוסיקלית מתיימר לחבר אופרה...

כל זה למבוגרים או למתבגרים. ילדים קוראי עברית זכו להתענג על "דשנקה" הכלבה, וגם על שלושה מתשעת סיפוריו של צ'אפק לילדים: עוד ב-1935 תירגם אברהם קריב את "מעשה השודדים" – ובו גם "מעשה החתול" וסיפור על כלב שלמד לנבוח. ספר זה נדפס שוב ב-1959, אך מאז אזל כמעט לחלוטין אף מן הספריות. 60 שנה לאחר התרגום הזה חידשה אותו בינה אופק בשפה עכשווית. רוב קוראיה אינם מכירים את המקור, מאחר שאינם קוראים צ'כית, ולכן יכלו רק להניח שצ'אפק לא הקפיד במלאכתו לילדים – וזה הרי קורה – עד שבאה רות בונדי והכינה לנו בשקט-בשקט שערורייה קטנה.

תארו לעצמכם שאתם מבקרים מדי פעם בבית שבו שתי קומות צנועות. עשרות שנים אתם רגילים לתלות את מעילכם בקומת הכניסה האפרורית ולעלות במדרגות לקומה שמעליה מפני ששם נמצא – נניח – בית הקפה האפלולי האהוב עליכם. יום אחד אתם מגלים שבית הקפה כפי שהוא עבר לקומה שלישית, ובינו לבין הכניסה לבית נוספה קומה; ולא סתם קומה, אלא מרחב ענקי ומלא אור, ובו מזנון חופשי שבו ממיטב המטעמים והמשקאות, כורסאות נוחות וכמובן נוף משגע הנשקף מחלונות ענק.

זה בעצם מה שקרה לי. מתברר שלסיפורו המשעשע של צ'אפק על החתול יש התחלה, אמצע וסוף, אלא שהמתרגם קריב בחר לוותר על האמצע ולכרוך את שתי הפרוסות המרוחות של הכריך בלי המילוי. בינה אופק הלכה בעקבותיו, ואלמלא תרגומה של רות בונדי לא היינו יודעים מה הושמט! העלילה שנדפסה בעברית לפני הספר הנוכחי פשוטה למדי: הנסיכה בוכה, סבתא זקנה נותנת לה חתלתול (בעסקה כדאית ביותר), החתול בורח, והנכד של סבתא מחזיר אותו פעמים אחדות עד שהנסיכה מתאהבת בו – ובכך מתגשם חלומה המוזר של אִם המלך המפורט בתחילת הסיפור.

למה ברח החתול? אין לכך פשר בתרגום הקטוע, וכל מה שמוכנים קריב ואופק להגיד הוא כי החתול נעלם. הנה מה שכתב צ'אפק ותירגמה בונדי: "הנסיכה שמעה פעם שחתול נופל על רגליו תמיד... לכן לקחה פעם את יורא [החתול], עלתה עמו לעליית הגג... והפילה אותו מגובה רב ישר למטה." למעשה האכזרי הזה יש תוצאות: החתול שבר את רגלו; וגם הפלגה (תרתי משמע) המתמשכת על פני שלושה פרקים ו-42 עמודים. הסיפור מתגלגל על פני יבשות וימים, ומחזיר אותנו אל ארמון המלך רק בפרק האחרון.

"מילוי" הכריך מתחיל בקוסם החוטף את החתול, ממשיך בגיוס בלשים מכל העולם הנכשלים במאמץ ללוכדו שכן הקוסם הוא מעין הודיני, ומגיע לשיאו בבלש אמריקאי (סידני הול) הרודף אחרי הקוסם מסביב לעולם במעין פרודיה על מסביב לעולם ב-80 יום של ז'ול ורן, כולל רומן המתפתח בין הבלש ובין נערה אלמונית. מבחינה ספרותית יכול קריב לטעון שיש נתק: החתול, עילת המרדף, כלל אינו מופיע בחלק האמצעי הזה שכל כולו מחווה וירטואוזית לספרות ההרפתקאות ולבלש הספרותי. אבל זהו צ'אפק, וזה יפה ומרתק, אז למה לקצץ?

רק בסופה של הסאגה הזאת חוזר החתול לסיפור. הקוסם נאסר ומובא למשפט המתנהל בשיטה ששוב אינה ידועה לנו: שופט-חוקר ממלא שני תפקידים – תובע ושופט. גם זו פרודיה צ'אפקית מצוינת, שכן השופט אינו מקשיב כלל לעדים, שמדבריהם מתברר שהחתול נפל על ראשו של הקוסם; וכי אחרי שהקוסם חבש אותו, החתול ברח – כלומר, כל הבילוש והמרדף נעשו אחרי שהחתול יצא מן התמונה. פרק נוסף שאינו קשור בחתול מספר איך נחלץ הקוסם מבית הסוהר ואיך הפושעים שישבו בתאים הסמוכים הבינו עד כמה פגעו בבני אדם אחרים.

עם קצה החוט מן המשפט חוזרים אל החתול, שברח – להשערת הקוסם – בחזרה למקום שבו נולד. שליח מהארמון בא לבית הסבתא, שבו יושב הנכד ומלטף את החתול. הנכד נאות להחזיר את החתול לארמון, אבל עם בואו מתעוררת תמיהה: האם זה אכן אותו חתול? "אני לא כל כך בטוחה", אומרת הנסיכה בנוסח של בינה אופק, "אבל בוא נקרא לכלב בופינו, הוא ידע בדיוק." מיהו אותו בופינו? אל תחפשו תשובה על כך אצל קריב ואופק. בנוסח המלא, ובתרגום של בונדי, משוכצים שני כלבים בחלקו הראשון של הסיפור, ולתחרות הידידותית הנקשרת בינם ובין החתול מוקדש פרק שלם. הכלבים מופיעים שוב בפרק האחרון, והפעם אך טבעי הוא שיידרשו להכריע אם זהו אותו חתול.

בתרגום המצוין של רות בונדי עניינים נוספים שהושמטו או שובשו בתרגום הקודם: בשלב הסתגלותו של החתול לארמון בתחילת הסיפור נאמר כי החתול תופס גנב החודר לארמון, וכי הוא "דג בטלפיים דגים בנהר... אהב לאכול סלט

מלפפונים... " זאת ועוד: הארץ שבה מתרחשת העלילה נקראת ליצניה. אצל אופק מדובר בממלכת הרמאים שעליה מולך מלך הרמאים; כשסבתא מצליח לחלץ ממנו כסף רב תמורת החתול, הוא מכנה אותה רמאית. גם מבחינה זו יפה בעיני התרגום של רות בונדי: "בארץ ליצניה מלך מלך, ואפשר לומר שמלך בכשרון, מפני שכל הנתינים שלו שמעו בקולו ברצון ובאהבה – אם לא הייתה להם ברירה." משנוכח שניצחה אותו, אומר המלך לסבתא: "אני חייב לקנות את החתול. אבל מה לומר, סבתא, את ליצנית גדולה." ואף זה שבחו של צ'אפק, שהצטיין בכתיבתו הליצנית.

יחיעם פדן הוא עורך, מתרגם וחוקר ספרות ילדים ונוער.